मार्कण्डेयपुराणम्

वेदव्यासः

Exported from Wikisource on २३ जनवरीमासः २०२४

126

अथ षड्विंशत्यधिकशततमोऽध्यायः

मरुत्तचरितवर्णनम्

क्रौष्टुकिरुवाच

भगवन्विस्तरात्सर्वं ममैतत्कथितं त्वया ।

करन्धमस्य चरितमविक्षिच्चरितं च यत् ।।१

अविक्षितस्य नृपतेर्मरुत्तस्य महात्मनः ।

श्रोतुमिच्छामि चरितं श्रूयते सोऽतिचेष्टितः ।।२

चक्रवर्त्ती महाभागः शूरः कान्तो महामतिः ।

धर्मविद्धर्मकृच्चैव सम्यक्पालयिता भुवः ।।३

मार्कण्डेय उवाच

स पित्रा समनुज्ञातं राज्यं प्राप्य पितामहात् ।

धर्मतः पालयामास पिता पुत्रानिवौरसान् ।।४

इयाज सुबहून्यज्ञान्यथावत्स्वाप्तदक्षिणान् ।

ऋत्विक्पुरोहितादेशादनिर्विण्णो महीपतिः ।।५

तस्याप्रतिहतं चक्रमासीद्द्वीपेषु सप्तसु ।
गतिश्चाप्यनवच्छिन्ना स्वःपातालजलादिषु ।।६
ततः प्राप्य धनं विप्र यथावत्स्वक्रियापरः ।
अयजत्स महायज्ञैर्देवानिन्द्रपुरोगमान् ।।७
इतरे च यथावर्णाः स्वे स्वे कर्मण्यतन्द्रिताः ।
तदुपात्तधनाश्चक्रुरिष्टापूर्त्तादिकाः क्रियाः ।।८
पाल्यमाना मही तेन मरुत्तेन महात्मना ।
योऽस्पर्द्धात्त्रिदशावासवासिभिर्द्विजसत्तम ।।९
तेनातिशयिताः सर्वे केवलं न महीक्षितः ।
यज्विना देवराजोऽपि शतयज्ञाभिसन्धिना ।। 126.१०
ऋत्विक्तस्य तु संवर्त्तो बभूवाङ्गिरसः सुतः ।
भ्राता बृहस्पतेर्विप्र महात्मा तपसां निधिः ।।११
सौवर्णो मुञ्जवान्नाम पर्वतः सुरसेवितः ।
पातितं तेन तच्छृङ्गं कृते तस्य महीपतेः ।।१२
तेन यस्याखिलं यज्ञे भूमिभागादिकं द्विज ।
प्रासादाश्च कृताः शुभ्रास्तपसा सर्वकाञ्चनाः ।।१३
गाथाश्चाप्यत्र गायन्ति मरुत्तचरिताश्रयाः ।

सातत्येनर्षयः सर्वे कुर्वन्तोऽध्ययनं यथा ।।१४

मरुत्तेन समो नाभूद्यजमानो महीतले ।

सदः समस्तं यद्यज्ञे प्रासादाश्चैव काञ्चनाः ।।१५

अमाद्यदिन्द्रः सोमेन दक्षिणाभिर्द्विजातयः ।

विप्राणां परिवेष्टारः शक्राद्यास्त्रिदशोत्तमाः ।।१६

यथा यज्ञे मरुत्तस्य तृप्ताः सर्वे महीपतेः ।

सुवर्णमखिलं त्यक्तं रत्नपूर्णगृहे द्विजैः ।।१७

प्रासादादिसमस्तं च सौवर्णं तस्य यत्क्रतौ ।

त्रयो वर्णाह्यलभ्यन्त तस्मात्केचित्तथा ददुः ।।१८

(तेन त्यक्तेन शिष्टा ये जनाः पूर्णमनोरथाः ।

तेऽपि यज्ञान्यजन्ते स्म देशे देशे पृथक्पृथक् ।।)

तस्यैवं कुर्वतो राज्यं सम्यक्पालयतः प्रजाः ।

तपस्वी कश्चिदभ्येत्य तमाह मुनिसत्तम ।।१९

पितुर्माता तवाहेदं दृष्ट्वा तापसमण्डलम् ।

विषाभिभूतमुरगैर्मदोन्मत्तैर्नरेश्वर ।।126.२०

पितामहस्ते स्वर्यातः सम्यक्संपाल्य मेदिनीम् ।

पिता तव तथा शक्तो हित्वा ग्रामं वनं गतः ।।

(तपश्चरणशक्ताऽहमिह चौर्वाश्रमे स्थिता) ।।२१

साऽहं पश्यामि वैकल्यं तव राज्यं प्रशासतः ।

पितामहस्य तेनाभूद्यत्पूर्वेषां च ते नृप ।।२२

नूनं प्रमत्तो भोगेषु सक्तो वाऽविजितेन्द्रियः ।

चारान्धता यतोऽस्तीयं दुष्टादुष्टं न वेत्सि यत् ।।२३

पातालादभ्युपेतैस्तु भुजगैर्दशशालिभिः ।

दष्टा मुनिसुताः सप्त दूषिताश्च जलाशयः ।।२४

स्वेदमूत्रपुरीषेण दूषितं सुशृतं हविः ।

अपराधं समुद्दिश्य दत्तो नागबलिश्चिरात् ।।२५

एते समर्था मुनयो भस्मीकर्तुं भुजङ्गमान् ।

किन्त्वेषां नाधिकारोऽत्र त्वमेवाधिकारवान् ।।२६

तावत्सुखं भूपतिजैर्भोगजं प्राप्यते नृप ।

अभिषेकजलं यावन्न मूर्ध्नि विनिपात्यते ।।२७

कानि मित्राणि कः शत्रुर्मम शत्रोर्बलं कियत् ।

कोऽहं के मन्त्रिणः पक्षे के वा भूपतयो मम ।।२८

(कियान्कोशो बलं किंवा कोऽनुरक्तो जनो मम) ।

विरक्तो वा परैर्भिन्नः परेषामपि कीदृशः ।।

कः सम्यगत्र नगरे विषये वा जनो मम ।।२९

धर्मकर्माश्रयो मूढः कः सम्यगपि वर्त्तते ।

को दण्ड्यः परिपाल्यः कः के चोपेक्षया नरा मया ।।126.३०

सामभेदतया दम्या देशकालमवेक्षता ।

चारांश्च चारयेदन्यैरज्ञातान्भूपतिश्चरैः ।।३१

सचिवादिषु सर्वेषु चरान्दद्यान्महीपतिः ।

इत्यादौ भूपतिर्नित्यं कर्मण्यासक्तमानसः ।।३२

नयेद्दिनं तथा रात्रिं न तु भोगपरायणः ।

राज्ञां शरीरग्रहणं न भोगाय महीपते ।।३३

क्लेशाय महते पृथ्वी स्वधर्मपरिपालने ।

सम्यक्पालयतः पृथ्वीं स्वधर्मं च महीपते ।।३४

इह क्लेशो महान्स्वर्गे परमं सुखमक्षयम् ।

तदेतदवबुध्यस्व हित्वा भोगान्नरेश्वर ।।३५

पालनाय क्षितेः क्लेशमङ्गीकर्तुमिहार्हसि ।

इति वृत्तमृषीणां यद्व्यसनं त्वयि शासति ।।३६

भुजङ्गहेतुकं भूप चारान्धो नापि वेत्सि तत् ।

बहुनात्र किमुक्तेन दुष्टे दण्डो निपात्यताम् ।।३७

शिष्टान्पालय राजंस्त्वं धर्मषड्भागमाप्स्यसि ।
अरक्षन्पापमखिलं दुष्टैरविनयात्कृतम् ॥३८
समवाप्स्यस्यसन्दिग्धं यदिच्छसि कुरुष्व तत् ।
एतन्मयोक्तं सकलं यत्तवाहं पितामहः ॥
कुरुष्वैवं स्थिते यत्ते रोचते वसुधाधिप ॥३९
इति श्रीमार्कण्डेयपुराणे मरुत्तचरितवर्णनं नाम
षड्विंशत्यधिकशततमोऽध्यायः ।१२६ ।

127

अथ सप्तविंशत्यधिकशततमोऽध्यायः

मरुत्तचरितवर्णनम्

मार्कण्डेय उवाच

इति तापसवाक्यं स श्रुत्वा लज्जापरो नृपः ।
धिङ्मां चारान्धमित्युक्त्वा निःश्वस्य जगृहे धनुः ॥१
ततः स त्वरितं गत्वा तमौर्वस्याश्रमं प्रति ।
ववन्दे शिरसा वीरां मातरं पितुरात्मनः ॥२
तापसांश्च यथान्यायं तैश्चाशीर्भिरभिष्टुतः ।
दृष्ट्वा च तापसान्सप्त नागैर्दष्टान्मृतान्भुवि ॥३

निनिन्दात्मानमसकृत्पुरस्तेषां महीपतिः ।
उवाच चैतदद्याहं मद्वीर्यमवमन्यताम् ।।४
यत्करोमि भुजङ्गानां दुष्टानां ब्राह्मणद्विषाम् ।
तत्पश्यतु जगत्सर्वं सदेवासुरमानुषम् ।।५
मार्कण्डेय उवाच
इत्युक्त्वा जगृहे कोपादस्त्रं संवर्तकं नृपः ।
नाशायाशेषनागानां पातालोर्वीविचारिणाम् ।।६
ततो जज्वाल सहसा नागलोकः समन्ततः ।
महास्त्रतेजसा विप्र दह्यमानो निवारितः ।।७
हा हा तातेति हा मातर्हा हा वत्सेति संभ्रमे ।
तस्मिन्नस्त्रकृते वाचः पन्नगानामथाभवन् ।।८
केचिज्ज्वलद्भिः पुच्छाग्रैः फणैरन्ये भुजङ्गमाः ।
गृहीतपुत्रदाराश्च त्यक्ताभरणवाससः ।।९
पातालमुत्सृज्य ययुः शरणं भामिनीं तदा ।
मरुत्तमातरं पूर्वं यया दत्तं तदाभयम् ।।127.१०
तामुपेत्योरगाः सर्वे सप्रणामं भयातुराः ।
सगद्गदमिदं प्रोचुः स्मर्यतां नः पुरोदितम् ।।११

प्रणम्याभ्यर्थितं पूर्वं यदस्माभिः रसातले ।
तस्य कालोऽयमायातस्त्राहि वीरप्रजायिनि ।।१२
पुत्रो निवार्यतां राज्ञि प्राणैः संयोज्यमस्तु नः ।
दह्यते सकलो लोको नागानामस्त्रवह्निना ।।१३
एवं संदह्यमानानामस्माकं तनयेन ते ।
त्वामृते शरणं नान्यत्कृपां कुरु यशस्विनि ।।१४
मार्कण्डेय उवाच
इति श्रुत्वा वचस्तेषां संस्मृत्यादौ च भाषितम् ।
भर्त्तारमाह सा साध्वी ससम्भ्रममिदं वचः ।।१५
पूर्वमेव तवाख्यातं पाताले यद्भुजङ्गमैः ।
प्रोक्तमभ्यर्थनापूर्वं ममासीत्तनयं प्रति ।।१६
त इमेऽभ्यागता भीता दह्यन्ते तस्य तेजसा ।
मामेते शरणं पूर्वं दत्तमेभ्यो मयाऽभयम् ।।१७
ये मां शरणमापन्नास्ते त्वां शरणमागताः ।
अपृथग्धर्मचरणा याताहं शरणं तव ।।१८
तन्निवारय पुत्रं त्वं मरुत्तं वचनात्तव ।
मया चाभ्यर्थितोऽवश्यं शममभ्युपयास्यति ।।१९

राजोवाच

महापराधे नियतं मरुत्तः क्रोधमागतः ।

दुर्निवर्त्यमहं मन्ये तस्य क्रोधं सुतस्य ते ।। 127.२०

नागा ऊचुः

शरणागतास्तव वयं प्रसादः क्रियतां नृप ।

क्षत्रस्यार्तपरित्राणनिमित्तं शस्त्रधारणम् ।।२१

मार्कण्डेय उवाच

नागानां तद्वचः श्रुत्वा भूतानां शरणैषिणाम् ।

तया चाभ्यर्थितः पत्न्या प्राहावीक्षिन्महायशाः ।।२२

गत्वा ब्रवीमि तं भद्रे तनयं त्वरया तव ।

परित्राणाय नागानां न त्याज्याः शरणागताः ।।२३

नोपसंहरते सोऽस्त्रं यदि मद्वचनान्नृपः ।

तदास्त्रैर्वारयिष्यामि तस्यास्त्रं तनयस्य ते ।।२४

मार्कण्डेय उवाच

ततो गृहीत्वा स धनुरविक्षित्क्षत्रियोत्तमः ।

भार्यया सहितः प्रायात्त्वरावान्भार्गवाश्रमम् ।।२५

इति श्रीमार्कण्डेयपुराणे मरुत्तचरितवर्णनं नाम

सप्तविंशत्यधिकशततमोऽध्यायः ।१२७ ।

128

अथाष्टाविंशत्यधिकशततमोऽध्यायः

मरुत्तचरितवर्णनम्

मार्कण्डेय उवाच

स तु तत्र सुतं दृष्ट्वा गृहीतवरकार्मुकम् ।

धनुः शस्त्रं च तस्योग्रं ज्वालाव्याप्तदिगन्तरम् ।।१

उद्गिरन्तं महावह्निं दीपिताखिलभूतलम् ।

पातालान्तर्गतं प्राप्तमसह्यं घोरभीषणम् ।।२

स तं दृष्ट्वा महीपालं भृकुटीकुटिलाननम् ।

मा क्रुधस्त्वं मरुत्तास्त्रमुपसंह्रियतामिति ।।३

प्राहासकृच्चानुलुप्तवर्णक्रममुदारधीः ।

स निशम्य गुरोर्वाक्यं दृष्ट्वा तं च पुनः पुनः ।।४

गृहीतकार्मुकः पित्रोः प्रणिपत्य सगौरवम् ।

प्रत्युवाचापराद्धा मे सुभृशं पन्नगाः पितः ।।५

शासतीमां मयि महीं परिभूय बलं मम ।

सप्ताश्रममुपागम्य दष्टा मुनिकुमारकाः ।।६

ऋषीणामाश्रमस्थानाममीषामवनीपते ।

मयि शासति दुर्वृत्तैर्दूषितानि हवींषि च ।।७

जलाशयास्तथाप्येतैः सर्व एव हि दूषिताः ।

तदेत्कारणं किञ्चिन्न वक्तव्यं त्वया पितः ।।

न निवारयितव्योऽहं ब्रह्मघ्नान्प्रतिपन्नगान् ।।८

अविक्षिदुवाच

यद्येभिर्निहता विप्रा यास्यन्ति नरकं मृताः ।

ममैतत्क्रियतां वाक्यं विरमास्त्रप्रयोगतः ।।९

मरुत्त उवाच

नाहमेषां क्षमिष्यामि दुष्टानामपराधिनाम् ।

अहमेव गमिष्यामि नरकं यदि पापिनाम् ।।

न निग्रहे यताम्येषां मां निवारय मा पितः ।।128.१०

अविक्षिदुवाच

मामेते शरणं प्राप्ताः पन्नगा मम गौरवात् ।

उपसंह्रियतामस्त्रमलं कोपेन ते नृप ।।११

मरुत्त उवाच

नाहमेषां क्षमिष्यामि दुष्टानामपराधिनाम् ।

स्वधर्ममुल्लंघ्य कथं करिष्यामि वचस्तव ।।१२

दण्ड्ये निपातयन्दण्डं भूपः शिष्टांश्च पालयन् ।

पुण्यलोकानवाप्नोति नरकांश्चाप्युपेक्षणात् ।।१३

मार्कण्डेय उवाच

एवं स बहुशः पित्रा वार्यमाणोऽम्बया सह ।

नोपसंहरते सोऽस्त्रं ततोऽसौ पुनरब्रवीत् ।।१४

हिंससे पन्नगान्भीतान्ममैताञ्छरणं गतान् ।

वार्यमाणोऽपि तस्मात्ते करिष्यामि प्रतिक्रियाम् ।।१५

मयाप्यस्त्राण्यवाप्तानि न त्वमेकोऽस्त्रविद्भुवि ।

ममाग्रतः सुदुर्वृत्तपौरुषं च कियत्तव ।।१६

ततः कार्मुकमारोप्य कोपताम्रविलोचनः ।

अविक्षिदस्त्रं जग्राह कालस्य मुनिपुङ्गव ।।१७

ततो ज्वालापरीवारमरिसंघघ्नमुत्तमम् ।

कालास्त्रं तु महावीर्यं योजयामास कार्मुके ।।१८

ततश्चुक्षोभ जगती संवर्त्तास्त्रप्रतापिता ।

साब्धिशैलाऽखिला विप्र कालस्यास्त्रे समुद्यते ।।१९

मार्कण्डेय उवाच

कालास्त्रमुद्यतं पित्रा मरुत्तः सोऽपि वीक्षय तत् ।

प्राहोच्चैरस्त्रमेतन्मे दुष्टशास्तिसमुद्यतम् ।।128.२०

न त्वद्वधाय कालास्त्रं मयि मुञ्चति किं भवान् ।

स्वधर्मचारिणि सुते सदैवाज्ञाकरे तव ।।२१

मया कार्यं महाभाग प्रजानां परिपालनम् ।

त्वयैवं क्रियते कस्मान्मद्वधायास्त्रमुद्यतम् ।।२२

अविक्षिदुवाच

शरणागतसंत्राणं कर्तुं व्यवसिता वयम् ।

तस्य व्याघातकर्त्ता त्वं न मे जीवन्विमोक्षयसे ।।२३

मां वा हत्वास्त्रवीर्येण जहि दुष्टानिहोरगान् ।

त्वां वा हत्वाऽहमस्त्रेण रक्षिष्यामि महोरगान् ।।२४

धिक्तस्य जीवितं पुंसः शरणार्थिनमागतम् ।

योनार्तमनुगृह्णाति वैरिपक्षमपि ध्रुवम् ।।२५

क्षत्रियोऽहमिमे भीताः शरणं मामुपागताः ।

अपकर्त्ता त्वमेवैषां कथं वध्यो न मे भवान् ।।२६

मरुत्त उवाच

मित्रं वा बान्धवो वाऽपि पिता वा यदि वा गुरुः ।

प्रजापालनविघ्नाय यो हन्तव्यः स भूभृता ।।२७

सोऽहं ते प्रहरिष्यामि न क्रोद्धव्यं त्वया पितः ।

स्वधर्मः परिपाल्यो मे न मे क्रोधस्तवोपरि ।।२८

मार्कण्डेय उवाच

ततस्तौ निश्चितौ दृष्ट्वा परस्परवधं प्रति ।

समुत्पत्यान्तरे तस्थुर्मुनयो भार्गवादयः ।।२९

ऊचुश्चैनं न मोक्तव्यं त्वयास्त्रं पितरं प्रति ।

त्वया च नायं हन्तव्यः पुत्रः प्रख्यातचेष्टितः ।।128.३०

मरुत्त उवाच

मया दुष्टा निहन्तव्याः सन्तो रक्षया महीक्षिता ।

इमे च दुष्टा भुजगाः कोऽपराधोऽत्र मे द्विजाः ।।३१

अविक्षिदुवाच

शरणागतसन्त्राणं मया कार्यमयं च मे ।

अपराध्यः सुतो विप्रा यो हन्ति शरणागतान् ।।३२

ऋषयः ऊचुः

इमे वदन्ति भुजगास्त्रासलोलविलोचनाः ।

संजीवयामस्तान्विप्रान्ये दष्टा दुष्टपन्नगैः ।।३३

तदलं विग्रहेणोभौ राजवर्यौ प्रसीदताम् ।

उभावपि विनिर्व्यूढप्रतिज्ञे धर्मकोविदौ ।।३४

मार्कण्डेय उवाच

सा तु वीरा समभ्येत्य पुत्रमेतदभाषत ।

मद्वाक्यादेष ते पुत्रो हन्तुं नागान्कृतोद्यमः ।।३५

तन्निष्पन्नं यदा विप्रास्ते जीवन्ति तथा मृताः ।

सञ्जीवन्तश्च मुच्यन्ते यद्युष्मच्छरणं गताः ।।३६

भामिन्युवाच

अहमभ्यर्थिता पूर्वमेभिः पातालसंश्रयैः ।

तन्निमित्तमयं भर्त्ता मयात्र विनियोजितः ।।३७

तदेतदार्ये निर्वृत्तमुभयोरपि शोभनम् ।

मम भर्तुश्च पुत्रस्य त्वत्पौत्रस्यात्मजस्य च ।।३८

मार्कण्डेय उवाच

ततः सञ्जीवयामासुस्तान्विप्रांस्ते भुजङ्गमाः ।

दिव्यैरोषधिजातैश्च विषसंहरणेन च ।।३९

पित्रोर्ननाम चरणौ स ततो जगतीपतिः ।

मरुत्तश्च स तं प्रीत्या परिष्वज्येदमब्रवीत् ।।128.४०

मानहा भव शत्रूणां चिरं पालय मेदिनीम् ।

पुत्रपौत्रैश्च मोदस्व मा च ते सन्तु विद्विषः ।।४१

ततो द्विजैरनुज्ञातौ वीरया च नरेश्वरौ ।

समारूढौ रथं सा च भामिनी स्वपुरं गता ।।४२

वीराऽपि कृत्वा सुमहत्तपो धर्मभृतां वरा ।

भर्तुः सलोकतां प्राप्ता महाभागा पतिव्रता ।।४३

मरुत्तोऽपि चकारोर्व्यां धर्मतः परिपालनम् ।

विनिर्जितारिषड्वर्गो भोगांश्च बुभुजे नृपः ।।४४

तस्य पत्नी महाभागा विदर्भतनया तथा ।

प्रभावती सुवीरस्य सौवीरी चाभवत्सुता ।।४५

सुकेशी केतुवीर्यस्य मागधस्यात्मजाऽभवत् ।

सुता च सिन्धुवीर्यस्य मद्रराजस्य केकयी ।।४६

केकयस्य च सैरन्ध्री सिन्धुभर्तुर्वपुष्मती ।

चेदिराजसुता चाभूद्भार्या तस्य सुशोभना ।।४७

तासां पुत्रास्तस्य चासन्भूभृतोऽष्टादश द्विज ।

तेषां प्रधानो ज्येष्ठश्च नरिष्यन्तः सुतोऽभवत् ।।४८

एवं वीर्यो मरुत्तोभून्महाराजो महाबलः ।

तस्याप्रतिहतं चक्रमासीद्द्वीपेषु सप्तसु ।।४९

यस्य तुल्योऽपरो राजा न भूतो न भविष्यति ।

सत्त्वविक्रमयुक्तस्य राजर्षेरमितौजसः ।।128.५०

तस्यैतच्चरितं श्रुत्वा मरुत्तस्य महात्मनः ।

जन्म चाग्र्यं द्विजश्रेठ मुच्यते सर्वकिल्बिषैः ।।५१

इति श्रीमार्कण्डेयपुराणे

मरुत्तचरितेऽष्टाविंशत्यधिकशततमोऽध्यायः ।१२८ ।

129

अथैकोनत्रिंशदधिकशततमोऽध्यायः

नरिष्यंतचरितवर्णनम्

क्रौष्टुकिरुवाच

मरुत्तचरितं कृत्स्नं भगवन्कथितं त्वया ।

तत्सन्ततिमशेषेण श्रोतुमिच्छा प्रवर्तते ।।१

तत्सन्ततौ क्षितीशा ये राज्यार्हा वीर्यशालिनः ।

तानहं श्रोतुमिच्छामि त्वया ख्यातान्महामुने ।।२

मार्कण्डेय उवाच

नरिष्यन्त इति ख्यातो मरुत्तस्याभवत्सुतः ।

अष्टादशानां पुत्राणां स ज्येष्ठः श्रेष्ठ एव च ।।३

वर्षाणां च सहस्राणि सप्ततिं दश पञ्च च ।

बुभुजे पृथिवीं कृत्स्नां मरुत्तः क्षत्रियर्षभः ।।४

कृत्वा राज्यं स्वधर्मेण इष्ट्वा यज्ञाननुत्तमान् ।

नरिष्यन्तसुतं ज्येष्ठमभिषिच्य ययौ वनम् ।।५

एकाग्रचित्तः स नृपस्तप्त्वा तत्र तपो महत् ।

आरुरोह दिवं विप्र यशसावृत्य रोदसी ।।६

नरिष्यन्तः सुतः सोऽस्य चिन्तयामास बुद्धिमान् ।

पितुर्वृत्तं समालोक्य तथान्येषां च भूभृताम् ।।७

अत्र वंशे महात्मानो राजानो मम पूर्वजाः ।

यज्विनो धर्मतः पृथ्वीं पालयामासुरूर्जिताः ।।८

दातारश्चापि वित्तानां संग्रामेष्वनिवर्तिनः ।

तेषां कश्चरितं शक्तस्त्वनुयातुं महात्मनाम् ।।९

किन्तु तैर्यत्कृतं कर्म धर्म्यमाहवनादिभिः ।

तदहं कर्तुमिच्छामि तच्च नास्ति करोमि किम् ।। 129.१०

धर्मात्पालयतः पृथ्वीं को गणोऽत्र महीपतेः ।

असम्यक्पालनात्पापी नरेन्द्रो नरकं व्रजेत् ।।११

सति वित्ते महायज्ञाः कर्तव्या एव भूभृता ।
दातव्यं चात्र किं चित्रं सीदतामीश्वरो गतिः ।।१२
आभिजात्यं तथा लज्जा कोपश्चारि जनाश्रयः ।
कारयन्ति स्वधर्मश्च सङ्ग्रामादपलायनम् ।।१३
एतत्सर्वं यथा सम्यङ्मत्पूर्वैः पुरुषैः कृतम् ।
पित्रा च मे मरुत्तेन तथा तत्केन शक्यते ।।१४
तदहं किं करिष्यामि यत्तु तैः पूर्वजैः कृतम् ।
ये यज्विनो वरा दान्ताः सङ्ग्रामाच्चानिवर्तिनः ।।१५
महत्सङ्ग्रामसंमर्देष्वविसंवादिपौरुषाः ।
क्रमेणाहं यतिष्यामि कस्मै तानभिसन्धितुम् ।।१६
अथवा तैः स्वयं यज्ञाः कृताः पूर्वजनेश्वरैः ।
अविश्रमद्भिर्नान्यैस्तु कारितास्तत्करोम्यहम् ।।१७
मार्कण्डेय उवाच
इति सञ्चिंत्य यज्ञं स चकारैकं नरेश्वरः ।
यादृशं न चकारान्यो वित्तोत्सर्गोपशोभितम् ।।१८
द्विजानां जीवनायालं दत्त्वा तु सुमहाधनम् ।
ततः शतगुणं तेषां यज्ञार्थमददान्नृपः ।।१९

गावो वस्त्राण्यलङ्कारं धान्यागारादिकं तथा ।

प्रत्येकमददात्तेषां सर्वपृथ्वीनिवासिनाम् ।।129.२०

ततस्तेन यदा यज्ञः प्रारब्धो भूभुजा पुनः ।

प्रारब्धे स मखे यष्टुं ततो नालभत द्विजान् ।।२१

यान्यान्वृणोति स नृपो विप्रानार्त्विज्यकर्मणि ।

ते ते तमूचुर्यज्ञाय वयमप्यत्र दीक्षिताः ।।२२

अन्यं वरय यद्वित्तं त्वयास्माकं विसर्जितम् ।

तस्यान्तो नास्ति यज्ञेषु दद्यास्त्वं नृपते कथम् ।।२३

मार्कण्डेय उवाच

न चाप ऋत्विजो विप्रांस्तदाशेषक्षितीश्वरः ।

बहिर्वेद्यां तदा दानं स दातुमुपचक्रमे ।।२४

तथापि जगृहुर्नैव धनसम्पूर्णमन्दिराः ।

द्विजाय दातुं भूयोऽसौ निर्विण्ण इदमब्रवीत् ।।२५

अहोऽतिशोभनं पृथ्व्यां यद्विप्रो नाधनः क्वचित् ।

अशोभनं च यत्कोशो विफलोयमयज्विनः ।।२६

नार्त्विज्यं कुरुते कश्चिद्यजमानोऽखिलो जनः ।

द्विजानां न च नो दानं ददतां सम्प्रतीच्छते ।।२७

मार्कण्डेय उवाच

ततः कांश्विद्द्विजान्भक्त्या प्रणिपत्य पुनः पुनः ।

स्वयज्ञे ऋत्विजश्चक्रे ते प्रचक्रुर्महामखम् ।।२८

अत्यद्भुतमिदं चासीद्यदा तस्य महीपतेः ।

स यज्ञोऽभूत्तदा पृथ्व्यां यजमानोऽखिलो जनः ।।२९

द्विजन्मनामभून्नासीत्सदस्यस्तत्र कश्चन ।

यजमाना द्विजाः केचित्केचित्तेषां तु याजकाः ।। 129.३०

नरिष्यन्तो नरपतिरियाज स यदा तदा ।

तत्प्रदातुर्धनैर्यागं कुर्युः पृथ्व्यामशेषतः ।।३१

प्राच्यां कोट्यस्तु यज्ञानामासन्नष्टादशाधिकाः ।

प्रतीच्यां सप्त वै कोट्यो दक्षिणस्यां चतुर्दश ।।३२

उत्तरस्यां च पञ्चाशदेककालं तदाभवन् ।

मुने ब्राह्मणयज्ञानां नरिष्यन्तो यदाऽयजत् ।।३३

एवं स राजा धर्मात्मा नरिष्यन्तोऽभवत्पुरा ।

मरुत्ततनयो विप्र विख्यातबलपौरुषः ।।३४

इति श्रीमार्कण्डेयपुराणे नरिष्यन्तचरितं

नामैकोनत्रिंशदधिकशततमोऽध्यायः ।१२९ ।

130

अथ त्रिंशदधिकशततमोऽध्यायः

दमचरितवर्णनम्

मार्कण्डेय उवाच

नरिष्यन्तस्य तनयो दुष्टारिदमनो दमः ।

शक्रस्येव बलं तस्य दयाशीलं मुनेरिव ।।१

बाभ्रव्यामिन्द्रसेनायां जज्ञे तस्य भूभृतः।

नववर्षाणि जठरे स्थित्वा मातुर्महायशाः ।।२

यद्ब्राहयामास दम मातरं जठरे स्थितः ।

दमशीलश्च भविता यतश्चायं नृपात्मजः ।।३

ततस्त्रिकालविज्ञानः स हि तस्य पुरोहितः ।

दम इत्यकरोन्नाम नरिष्यन्तसुतस्य तु ।।४

स दत्तो राजपुत्रस्तु धनुर्वेदमशेषतः ।

जगृहे सुरराजस्य सकाशाद्वृषपर्वणः ।।५

दुन्दुभेर्दैत्यवर्यस्य तपोवननिवासिनः ।

सकाशाज्जगृहे कृत्स्नमस्त्रग्रामं च तत्त्वतः ।।६

शक्तेः सकाशाद्वेदाश्च वेदाङ्गान्यखिलानि च ।

तथार्ष्टिषेणाद्राजर्षेर्जगृहे योगमात्मवान् ।।७
तं सुरूपं महात्मानं गृहीतास्त्रं महाबलम् ।
स्वयंवरे कृता पित्रा जगृहे सुमना पतिम् ।।८
सुता दशार्णाधिपतेर्बलिनश्चारुवर्मणः ।
पश्यतां सर्वभूतानां ये तदर्थमुपागताः ।।९
तस्यां च सानुरागोऽभून्मद्रराजस्य वै सुतः ।
सुमनायां महानन्दो महाबलपराक्रमः ।। 130.१०
तथा विदर्भाधिपतेः पुत्रः संक्रन्दनस्य च ।
वपुष्मान्राजपुत्रश्च महाधनुरुदारधीः ।।११
ते तदा तं वृतं दृष्ट्वा दुष्टारिदमनं दमम् ।
मन्त्रयामासुरन्योऽन्यं तत्रानङ्गविमोहिताः ।।१२
एतामस्य बलात्कन्यां गृहीत्वा रूपशालिनीम् ।
गृहं प्रयामस्तस्येयमस्माकं यं ग्रहीष्यति ।।१३
भर्तृबुद्ध्या वरारोहा स्वयंवरविधानतः ।
तस्येच्छया नो भवित्री भार्या धर्मोपपादिता ।।१४
अथ नेच्छति सा कञ्चिदस्माकं मदिरेक्षणा ।
ततस्तस्य भवित्री सा यो दमं घातयिष्यति ।।१५

मार्कण्डेय उवाच

इति ते निश्चयं कृत्वा त्रयः पार्थिवनन्दनाः ।

जगृहुस्तां सुचार्वङ्गीं दमपार्श्वानुवर्त्तिनीम् ।।१६

ततः केचिन्नृपास्तेषां ये तत्पक्षा विचुक्रुशुः ।

चुक्रुशुश्चापरे भूपाः केचिन्मध्यस्थतां गताः ।।१७

ततो दमस्तान्भूपालानवलोक्य समन्ततः ।

अनाकुलमना वाक्यमिदमाह महामुने ।।१८

दम उवाच

भो भूपा धर्मकृत्येषु यद्वदन्ति स्वयंवरम् ।

दशार्णपतिना भूपाः कृते धर्म्ये स्वयंवरे ।।

अधर्मो वाऽथ वा धर्मो यदेभिर्गृह्यते बलात् ।।१९

यद्यधर्मो न मे कार्यमन्यभार्या भविष्यति ।

धर्मो वा तदलं प्राणैर्ये रक्षयन्तेऽरिलङ्घने ।।130.२०

ततो दशार्णाधिपतिश्चारुवर्मा नराधिपः ।

निःशब्दं कारयित्वा तत्सदः प्राह महामुने ।।२१

दमेन यदिदं प्रोक्तं धर्माधर्माश्रितं नृपाः ।

तद्वदध्वं यथा धर्मो ममास्य च न लुप्यते ।।२२

मार्कण्डेय उवाच

ततः केचिन्महीपालास्तमूचुर्वसुधाधिपम् ।

परस्परानुरागेण गान्धर्वो विहितो विधिः ।।२३

क्षत्रियाणां परमयं न विट्शूद्रद्विजन्मनाम् ।

दममाश्रित्य निष्पन्नः स चास्या दुहितुस्तव ।।२४

इति धर्माद्दमस्यैषा दुहिता तव पार्थिव ।

योऽन्यथा वर्त्तते मोहात्कामात्मा सम्प्रवर्त्तते ।।२५

तथाऽपरे तदा प्रोचुर्महात्मानो हि भूभृताम् ।

पक्षे ये भूभृतो विप्र दशार्णाधिपतिं वचः ।।२६

मोहात्किमाहुर्धर्मोऽयं गान्धर्वं क्षत्रजन्मनः ।

न त्वेष शास्ता नान्यो हि राक्षसः शस्त्रजीविनाम् ।।२७

बलादिमां यो हरति हत्वा तु परिपन्थिनः ।

तस्यैषा स्याद्राक्षसेन विवाहेनावनीश्वराः ।।२८

प्रधानतर एषोऽत्र विवाहद्वितये मतः ।

क्षत्रियाणामतो धर्मा महानन्दादिभिः कृतः ।।२९

मार्कण्डेय उवाच

अथ प्रोचुः पुनर्भूपा यैः पूर्वमुदितो नृपः ।

परस्परानुरागेण जातिधर्माश्रितं वचः ।।130.३०
सत्यं शस्तो राक्षसोऽपि क्षत्रियाणां परो विधिः ।
किन्त्वसौ जनकस्वाम्ये कुमार्यानुमतो वरः ।।३ १
हत्वा तु पितृसम्बन्धं बलेन ह्रियते हि या ।
स राक्षसो विधिः प्रोक्तो नात्र भर्तृकरे स्थिता ।।३२
पश्यतां सर्वभूपानामनया यद्वृतो दमः ।
गान्धर्वस्येह निष्पत्तौ विवाहो राक्षसोऽत्र कः ।।३ ३
विवाहितायाः कन्यायाः कन्यात्वं नैव विद्यते ।
कन्यायाश्च विवाहेन सम्बन्धः पृथिवीश्वराः ।।३४
त इमे ये बलादेनां दमादादातुमुद्यताः ।
बलिनस्ते यदि ततः कुर्वन्तु न तु साधु तत् ।।३५
मार्कण्डेय उवाच
तच्छ्रुत्वाऽसौ दमः कोपकषायीकृतलोचनः ।
आरोपयामास धनुर्वचनं चेदमब्रवीत् ।।३६
ममापि भार्या बलिभिः पश्यतो ह्रियते यदि ।
तत्कुलेन भुजाभ्यां वा को गुणः क्लीबजन्मनः ।।३७
धिङ्ममास्त्राणि धिक्छौर्यं धिक्छरान्धिक्छरासनम् ।

धिग्व्यर्थं मे कुले जन्म मरुत्तस्य महात्मनः ।।३८

यदि भार्यामिमे मूढाः समादाय बलान्विताः ।

प्रयान्ति जीवतो धिक्तां मम व्यर्थमनुष्यताम् ।।३९

इत्युक्त्वा तान्महीपालान्महानन्दमुखान्बली ।

अथाब्रवीत्तदा सर्वान्महारिदमनो दमः ।।130.४०

एषातिशोभना बाला चार्वङ्गी मदिरेक्षणा ।

किं तस्य जन्मना भार्या न यस्येयं कुलोद्भवा ।।४१

इति सञ्चिन्त्य भूपालास्तथा यतत संयुगे ।

यथा निर्जित्य मामेतां पत्नीं कुरुत मानिनः ।।४२

इत्याभाष्य ततस्तत्र शरवर्षममुञ्चत ।

छादयन्पृथिवीपालांस्तमसेव महीरुहान् ।।४३

तेऽपि वीरा महीपालाः शरशक्त्यृष्टिमुद्गरान् ।

मुमुचुस्तत्प्रयुक्तांश्च दमश्चिच्छेद लीलया ।।४४

तेऽपि तत्प्रहितान्बाणांस्तेषां चासौ शरोत्करान् ।

चिच्छेद पृथिवीशानां नरिष्यन्तात्मजो मुने ।।४५

वर्त्तमाने तदा युद्धे दमस्य क्षितिपात्मजैः ।

प्रविवेश महानन्दः खड्गपाणिर्यतो दमः ।।४६

तमायान्तं दमो दृष्ट्वा खड्गपाणिं महामृधे ।
मुमोच शरवर्षाणि वर्षाणीव पुरन्दरः ।।४७
तदस्त्राणि ततस्तानि शरजालानि तत्क्षणात् ।
महानन्दः प्रचिच्छेद खड्गेनान्यानवञ्चयत् ।।४८
ततो रोषात्समारुह्य तं दमस्य तदा रथम् ।
महानन्दो महावीर्यो दमेन युयुधे सह ।।४९
बहुधा युध्यमानस्य महानन्दस्य लाघवात् ।
दमो मुमोच हृदये शरं कालानलप्रभम् ।।130.५०
तं लग्नमात्मनोत्कृष्य विभिन्नेन ततो हृदा ।
दमं प्रति विचिक्षेप महानन्दोऽसिमुज्ज्वलम् ।।५१
पतन्तं चैनमुल्काभं शक्त्या चिक्षेप तं दमः ।
शिरो वेतसपत्रेण महानन्दस्य चाच्छिनत् ।।५२
तस्मिन्हते महानन्दे प्राचुर्येण पराङ्मुखाः ।
बभूवुः पार्थिवास्तस्थौ वपुष्मान्कुण्डिनाधिपः ।।५३
दमेन युयुधे चासौ बलगर्वमदान्वितः ।
दाक्षिणात्यमहीपालतनयो रणगोचरः ।।५४
युध्यमानस्य तस्योग्रं करवालं स वै लघु ।

चिच्छेद सारथेश्चैव शिरः संख्ये तथा ध्वजम् ।।५५
छिन्नखड्गो गदां सोऽथ जग्राह बहुकण्टकाम् ।
तामप्यस्य स चिच्छेद करस्थामेव सत्वरः ।।५६
यावदन्यत्समादत्ते स वपुष्मान्वरायुधम् ।
तावच्छरेण तं विद्ध्वा दमो भूमावपातयत् ।।५७
स पातितस्ततो भूमौ विह्वलाङ्गः सवेपथुः ।
विनिवृत्तमतिर्युद्धाद्बभूव क्षितिपात्मजः ।।५८
तमालोक्य तथा भूतमयुद्धमतिमात्मवान् ।
उत्सृज्यादाय सुमनां सुमनाः प्रययौ दमः ।।५९
ततो दशार्णाधिपतिः प्रीतिमानकरोत्तयोः ।
दमस्य सुमनायाश्च विवाहं विधिपूर्वकम् ।। 130.६०
कृतदारो दमस्तत्र दशार्णाधिपतेः पुरे ।
स्थित्वाऽल्पकालं प्रययौ सभार्यो निजमन्दिरम् ।।६१
दशार्णाधिपतिश्चासौ दत्त्वा नागांस्तुरङ्गमान् ।
रथगोऽश्वखरोष्ट्रांश्च दासीदासांस्तथा बहून् ।।६२
वस्त्रालङ्कारचापादि वरोपस्करमासनम् ।
अन्यैस्तैश्च तथा भाण्डैः परिपूर्णं व्यसर्जयत् ।।६३

इति श्रीमार्कण्डेयपुराणे दमचरिते त्रिंशदधिकशततमोऽध्यायः ।

१३० ।

About this digital edition

This e-book comes from the online library Wikisource[1]. This multilingual digital library, built by volunteers, is committed to developing a free accessible collection of publications of every kind: novels, poems, magazines, letters...

Wikisource is constantly looking for new members. During the realization of this book, it's possible that we made some errors. You can report them at this page[4].

The following users contributed to this book:

- Puranastudy

---

1. ↑ https://wikisource.org
2. ↑ https://www.creativecommons.org/licenses/by-sa/3.0
3. ↑ https://www.gnu.org/copyleft/fdl.html
4. ↑ https://wikisource.org/wiki/Wikisource:Scriptorium